

Пролог

*Це — початок історії.
Щоразу нової історії.
Вона оживає під моїми пальцями.*

*Спочатку створюється основа.
Матеріал повинен бути досить міцним,
Аби витримати всю композицію.
Шовк або бавовна — для міста або сцени,
Залежить від конкретного випадку.
Бавовна міцніша,
Шовк тонший і менш помітний.
Для цього знадобляться молоток і цвяхи.
Важливіше за все — не поспішати.*

*Потім можна переходити до ткання.
Цю частину я люблю найбільше.
Від станка, що стоїть переді мною,
Тягнуться три нейлонові нитки.
Взяти ті пасма, в жмуток, по три,
Сплести їх докупи, намагаючись не порвати.
А потім починати все заново
І так — тисячі разів.*

*Я люблю ці години самотності, ці години,
Коли мої руки танцюють.
Це — дивний балет моїх пальців.
Вони пишуть історію про долі, що переплітаються,
мов пасма в косі.
Ця історія — моя.*

Проте мені вона не належить.

Сміта

Селище Бадлапур, штат Уттар-Прадеш, Індія

Сміта прокидається з дивним відчуттям ненав'язливої квапливості — наче метелики оселилися в її животі. Нинішній день вона пам'ятатиме все своє життя. Сьогодні її дочка піде до школи.

Сміта ніколи не була у школі. Тут, у Бадлапурі, такі люди, як вона, не відвідують шкіл. Сміта належить до касті далітів. Недоторканих. Тих, яких Ганді називав дітьми Божими. Вигнанцями, що живуть поза системою, поза звичним світом. Окремий вид, який вважається надто нечистим, аби він мав право змішуватися з іншими; недоречний мотлох, який намагаються відокремити так, як від зерна відбирають полову. Їх мільйони таких, як Сміта, що живуть подалі від села, далі від суспільства, на околиці людства.

Щоранку на неї чекає той самий ритуал. Наче заїжджена платівка, що раз у раз програє пекельну симфонію, Сміта прокидається в хижці, котра править їй за домівку, поблизу полів, на яких пораються джати¹. Вона омиває обличчя та ноги водою, що її вона напередодні принесла з колодязя, наданого їм для користування. До іншого наблизитися

¹ Джати — етнічна група в Індії. (Тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено інше.)

заборонено, про це й мови бути не може, бо він (дарма, що розташований ближче) належить вищим кастам. Деякі гинули й за менші провини. Жінка займається приготуваннями, зачісує волосся Лаліті, цілує Нагараджана. Потім бере свій очеретяний кошик, що дістався їй від матері, від самого погляду на який її мало не верне. Цей кошик з їдким незмивним запахом, що його вона носить увесь день, неначе хрест, неначе ганебний тягар. Цей кошик — то її Голгофа. Прокляття. Покарання. Щось таке вона вчинила в минулому житті, за що тепер змушена розплачуватися. Втім, це життя нічим не важливіше за всі попередні чи наступні; це — просто ще одне життя в низці інших, як казала її мати. Це — її життя.

Це — її дхарма¹, завдання, місце в цьому світі. Ремесло, що передається від матері до дочки впродовж кількох поколінь. *Scavenger*, що в перекладі з англійської означає «сміттяр». Досить поблажливе слово, як на ту реальність, котру воно мало на увазі. Описати те, чим займалася Сміта, неможливо було жодним словом. Вона голіруч, упродовж цілого дня, збирає лайно інших людей. Їй було шість років — як Лаліті зараз, — коли мати вперше взяла її з собою. «Дивись, бо потім робитимеш це сама». Сміта пам'ятає сморід, що дошкуляв їй, ніби осиний рій, — нестерпний запах, нелюдський. Її знудило на узбіччі. «Ти звикнеш до нього», — сказала їй мати. Вона збрехала. До цього не звикнути. Сміта навчилася затримувати дихання, жити, за-тамувавши повітря у грудях. «Треба нормально дихати, — зауважив сільський лікар, — тільки подивіться, як ви кашляєте. Треба їсти». Апетит Сміта давно вже втратила. Вона

¹ Дхарма (санскр.) — одне з найважливіших понять в індійській філософії та релігії. Зазвичай означає сукупність ustalених норм і правил, дотримання яких необхідне для підтримки космічного ладу.

й не пам'ятає, як це — бути голодною. Їсть мало, аби лише триматися на ногах: жменя рису, розмоченого у воді, та їй те доводиться змушувати себе проковтнути.

Між тим, уряд обіцяв створити достатню кількість туалетів по всій країні. На жаль, до їхніх країв це не дійшло. У Бадлапурі, як і в багатьох інших місцинах, люди випорожнюються просто неба. Ґрунти, річки, поля — все скрізь забруднене тоннами екскрементів. Епідемії хвороб тут спалахують так само швидко, як займається порох від маленької іскринки. Політики знають: передусім — ще до реформ, до соціальної рівності, до робочих місць — народ вимагає туалетів. Вимагає права на гідне випорожнення. У селах жінки змушені чекати настання ночі, щоби вийти полегшитися в поле, тим самим наражаючись на безліч небезпек. Найбільші щасливчики спромоглися облаштувати для цього у своєму дворі або в дальній кімнаті будинку закуточок для цих цілей — звичайнісіньку дірку в землі, яку соромливо називають «сухим туалетом». Такі вибіркові далітським жінкам доводиться щодня вичищати голіруч. Таким жінкам, як Сміта.

Її обхід починається близько сьомої. Сміта бере свій кошик та очеретяний віничок. Щодня вона мусить вичистити туалети в двадцяти будинках, тож їй не можна гаяти час. Вона прямує обіч дороги, опустивши очі, сховавши обличчя за шаликом. У деяких селах даліти повинні повідомляти про свою присутність, начепивши вороняче перо. В інших їм доводиться ходити босоніж — усі знають історію про того недоторканного, котрого забили камінням просто через те, що він узув сандалії. Сміта заходить до будинку через задні двері, призначені для неї; їй не можна потрапляти на очі мешканцям оселі, не кажучи вже про те, щоб говорити з ними. Мало того, що недоторканна —